

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»

Програма спецкурсу з підвищення кваліфікації
для слухачів (освітян) очно-дистанційної форми навчання

«Школа експертів освітнього контенту»

Київ 2023

Програма спецкурсу з підвищення кваліфікації **«Школа експертів освітнього контенту»**/ спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання. – К., 2023. – 22 с.

Розробники: Баженков Є., Дубовик О., Флярковська О., Гайдамака О., Дмитрієва М., Коломоєць Г., Галегова О., Пархоменко Н.

Схвалено Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
(протокол від 26.04.2023 року № 4)

Рецензенти:

Завалевський Ю. І., д-р пед. наук, проф., перший заступник директора Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Сафонов Ю. М., д-р екон. наук, проф., заступник директора Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Пояснювальна записка

Спецкурс розроблено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійний розвиток працівників»; Концепції державної системи професійної орієнтації населення; Концепції профільного навчання в старшій школі; Концепції «Нова українська школа»; Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України; Стратегії розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року; Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах»; Положення про дистанційне навчання, Положення про психологічну службу у системі освіти, Статуту ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» та інших нормативних документів.

Підвищення якості навчальної літератури, зокрема літератури нового покоління, розробленої на засадах концепції «Нова українська школа», зумовлює удосконалення професійних компетентностей експертного середовища, зокрема членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп, які згідно з нормами Порядку здійснюють експертизу навчальних видань.

Гриф Міністерства освіти і науки України надається навчальній літературі та навчальним програмам за рішенням предметної (галузевої) експертної комісії на підставі експертних висновків комплексної експертизи, що містить науково-методичну, психолого-педагогічну та антидискримінаційну складову, а також (за рішенням Комісії) художньо-технічну складову.

Спецкурс розроблено для науково-педагогічних та педагогічних працівників. Обсяг програми: 30 годин (1 кредит ЄКТС).

Рекомендовано керівникам закладів вищої освіти та наукових установ, керівникам та педагогічним працівникам закладів освіти, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також усім, хто зацікавлений зазначеною темою.

Мета програми: розвиток професійних компетентностей членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп, потрібних для здійснення якісної та ефективної експертизи проєктів навчальних видань, що сприятиме підвищенню якості навчальної літератури та навчальних програм.

Основні завдання Програми:

- розвиток загальних і професійних компетентностей членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп для здійснення експертизи навчальних програм та навчальної літератури;
- ознайомлення з нормативними документами освіти, що регулюють процес надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам;
- ознайомлення членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп з критеріями оцінювання об'єктів грифування: навчальних (модельних навчальних) програм, підручників та різних видів навчальних посібників;

- оволодіння членами предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп специфікою різних складових комплексної експертизи: науково-методичної, психолого-педагогічної, дизайнерської, антидискримінаційної;
- сприяння особистісному та професійному розвитку членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп за допомогою актуалізації їхнього професійного та життєвого досвіду;
- формування і розвиток навички системного аналізу навчального видання, його об'єктивного оцінювання;
- мотивація членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп до постійного професійного розвитку, а саме: до неперервної освіти, самоосвіти, критичного осмислення результатів власної діяльності.

Програмні компетентності	
Загальні	Академічна доброчесність Здатність застосовувати правила коректного посилання та цитування. Зазначення в експертному висновку (у разі виявлення) наявності у навчальних виданнях прямих запозичень з різних джерел, зокрема з інших навчальних видань.
	Відкритість до змін Здатність критично оцінювати реалізацію нових ідей, інноваційних підходів у навчальних виданнях, формулювати аргументовані висновки, відповідні сфері експертної діяльності.
	Інформаційно-цифрова компетентність Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею для посилення аргументації під час здійснення комплексної експертизи.
	Правова культура Здатність застосовувати нормативні документи, інструктивно-методичні матеріали для ефективного оцінювання навчального видання.
Професійні	Розуміння концептуальних засад реформування галузі освіти України. Розуміння вимог державних стандартів, типових освітніх / навчальних / модельних навчальних програм. Розуміння особливостей і освітніх можливостей вікової категорії здобувачів освіти, для яких розраховано навчальне видання, подане для здійснення комплексної експертизи. Здатність аналізувати і оцінювати навчальні видання відповідно до визначених критеріїв.

	Здатність чітко і аргументовано висловлювати свою думку щодо якості навчального видання. Виявлення гнучкості мислення щодо прийняття нових ідей, інноваційних технологій тощо, запропонованих у навчальному виданні.
--	--

Прогнозовані результати навчання

Підвищення якості комплексної експертизи навчальних видань.

Упровадження сучасних наукових знань; новітніх методик і підходів у навчанні з метою створення якісних передумов організації освітнього процесу.

Забезпечення якості освітнього процесу за допомогою підвищення якості навчальної літератури та навчальних програм.

Розширення фахового експертного середовища.

Навчально-методичним забезпеченням Програми є відео-лекції, практичні заняття (навчальні тренінги, семінари тощо), самостійна робота здобувачів освіти з використанням рекомендованих літературних та інформаційних джерел, можливостей дистанційного навчання (друковані матеріали, онлайн-вправи, презентації тощо).

Орієнтовний тематичний план спецкурсу

№ теми	Назви тем	Кількість годин			
		Лекції	Практична робота	Самостійна робота	Усього
МОДУЛЬ 1 (обов'язковий)					
1	Порядок надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам. Експертний висновок, вимоги до його оформлення. Процедура надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам; вимогами до експертних висновків відповідно до затверджених інструктивно-методичних рекомендацій	0.25	0.42	0.33	1
2.	Наскрізні вміння як основа для формування компетентностей. Характеристика наявності у навчальних виданнях контенту, для формування у здобувачів освіти наскрізних вмінь – універсальних якостей особистості, актуальних для кожної сучасної людини.	0.25	0.42	0.33	1

3.	Специфіка різновидів навчальної літератури. Характеристика видів навчальної літератури; визначення і опис критеріїв комплексної експертизи навчальної літератури відповідно до її видової належності. Зміст методичних рекомендацій: «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України»; «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування – модельних навчальних програм та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України»; «Оцінювання підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників під час проведення комплексної експертизи».	0.25	0.42	0.33	1
4.	Європейські підходи вибору якісних підручників. Фінський досвід використання підручників і навчальних посібників Фінський досвід характеристики змісту підручників зокрема щодо: вивчення основних визначень: ідентифікація, повторення, продукування (LOCS); розуміння понять: об'єднання, відкриття, застосування (HOCS); розширення уявлень про світ: винахід, експериментування та розвиток (HOCS); систематизація вправ у підручнику (за рівнем володіння мовою; форми опанування наукою: індивідуально, в парах, групах тощо (співпраця); диференціація здобувачів освіти; зв'язок змісту навчання із повсякденним життям (контекстуалізація).	0.25	0.42	0.33	1
5.	Психолого-педагогічні засади розробки освітніх матеріалів. Мета та предмет психологічного аналізу об'єктів	0.25	0.42	0.33	1

	грифування. Критерії (параметри) психологічного аналізу освітніх матеріалів. <i>Мета та предмет психологічного аналізу освітніх матеріалів в контексті системно-діяльнісного та компетентнісного підходів, визначених у Державних стандартах освіти як методологічні настанови діяльності НУШ.</i> <i>Психологічні параметри аналізу навчальної літератури; можливості відображення психологічної складової компетентностей і закономірностей психічного розвитку у конкретному зразку освітнього матеріалу.</i>				
6.	Видавнича культура навчальної літератури. Дизайнерські аспекти опрацювання навчальної літератури. Відповідність дизайнерських аспектів віковим особливостям та рівню знань здобувачів освіти.	0.25	0.42	0.33	1
7.	Основні поняття та категорії тестології. Тестове завдання. Тест як інструмент вимірювання знань. Форми та типи тестових завдань. Написання та рецензування завдань множинного вибору. Технологія створення та рецензування тестових завдань.	0.25	0.42	0.33	1
8.	Вимоги до навчальної літератури щодо забезпечення досягнення здобувачами освіти певних результатів навчання Вимоги до текстів завдань. Спрямованість навчальних видань на досягнення здобувачами освіти певного очікуваного результату навчання, визначеного навчальною (модельною навчальною) програмою.	0.25	0.42	0.33	1
9.	Основні принципи та критерії оцінювання освітніх матеріалів з метою запобігання дискримінаційного змісту. Критерії оцінювання для проведення антидискримінаційної експертизи; вимоги до експертного висновку такого виду експертизи.	0.25	0.42	0.33	1
МОДУЛЬ 2 (вибірково-обов'язковий)					

10	Загальний огляд Базового компоненту Програми в галузі дошкільної освіти або Програми розвитку дітей дошкільного віку <i>Основні складники Державного стандарту дошкільної освіти як основи розробки освітніх програм; обов'язкові структурні компоненти комплексної та парціальної програми. Відмінності у структурі і змісті між комплексними освітніми та парціальними програмами. Приклади коректного визначення належності поданої на експертизу програми до відповідної категорії.</i>	0.25	0.42	0.33	1
11	Особливості експертизи об'єктів грифування для дошкільної освіти <i>Характеристика об'єктів грифування для дошкільної освіти. Визначення і опис критеріїв комплексної експертизи навчальної літератури відповідно до її видової належності.</i> <i>Ознайомлення з методичними рекомендаціями «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України».</i>	0.25	0.42	0.33	1
12	Державний стандарт початкової освіти: основні принципи, закладені в ньому <i>Базові положення стандарту. Особистісно орієнтований підхід до навчання. Принципи дитиноцентрованості і природовідповідності, забезпечення наступності і перспективності змісту освіти для розвитку дитини, принцип поєднання доступності й науковості змісту; принцип практичної спрямованості результатів освіти, навчання у діяльності. Необхідність реалізації зазначених принципів у навчальній літературі</i>	0.25	0.42	0.33	1
13	Реалізація компетентнісного потенціалу Державного стандарту	0.25	0.42	0.33	1

	початкової освіти в навчальній літературі та навчальних програмах для початкової школи. <i>Ключові компетентності визначені ЗУ «Про освіту», Державним стандартом початкової освіти, важливість наявності у навчальній літературі контенту, який сприятиме їх розвитку.</i> <i>Визначення переліку ключових компетентностей. Презентація прикладів з навчальних видань різних можливостей (через пізнальний компонент чи введення завдань/вправ) розвитку усіх зазначених компетентностей в межах кожної освітньої галузі.</i>				
14	Загальний огляд змісту Державного стандарту базової середньої освіти: основні принципи. Типова освітня програма; модельні навчальні програми; навчальні програми. Наступність між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти. Базові положення стандарту. Характеристика складових компонентів освітніх галузей державного стандарту. Наступність між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти. Характеристика Типової освітньої програми. Взаємоузгодженість нормативних документів загальної середньої освіти: державних стандартів, типових освітніх програм, модельних навчальних програм.	0.25	0.42	0.33	1
15	Особливості експертизи модельних навчальних та навчальних програм Вимогами до структурних і змістових компонентів модельних навчальних програм. Характеристика критеріїв оцінювання модельних навчальних та навчальних програм.	0.25	0.42	0.33	1
16	Реалізація компетентнісного потенціалу освітньої галузі в навчальній літературі. Визначення переліку ключових компетентностей. Презентація прикладів з навчальних видань різних можливостей (за	0.25	0.42	0.33	1

	допомогою пізнаннявого компоненту чи введення завдань/вправ) розвитку усіх зазначених компетентностей в межах кожної освітньої галузі.				
	Тема 16.1 Реалізація компетентнісного потенціалу Мовно-літературної освітньої галузі в навчальній літературі. нормативна база, що регулює реалізацію компетентнісного потенціалу в навчальній літературі мовно-літературної освітньої галузі; упровадження компетентнісного підходу в навчанні здобувачів освіти за допомогою навчальної літератури; взаємозв'язок структурних елементів державних стандартів і навчальних програм, що стосуються компетентнісного потенціалу; розвиток всіх ключових компетентностей і наскрізних умінь за допомогою контенту навчальної літератури; приклади можливості реалізації компетентнісного потенціалу галузі за допомогою різних видів завдань, запропонованих у навчальних виданнях.	0.25	0.42		1
	16.2 Реалізація компетентнісного потенціалу Мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) в навчальній літературі. Реалізація компетентнісного потенціалу.	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.3 Мовно-літературна освітня галузь (мови і літератури корінних народів та національних меншин) в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.4 Реалізація компетентнісного потенціалу математичної освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.5 Реалізація компетентнісного потенціалу природничої освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1

	Тема 16.6 Реалізація компетентнісного потенціалу мистецької освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.7 Реалізація компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.8 Реалізація компетентнісного потенціалу соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
	Тема 16.9 Реалізація компетентнісного потенціалу громадянської та історичної освітньої галузі в навчальній літературі	0.25	0.42	0.33	1
17	Основні вимоги до надання грифів навчальній літературі з фізичної культури та «Захисту України» вимоги та критерії оцінювання навчальної літератури відповідно до Порядку надання грифів; критерії оцінювання навчальної літератури з «Фізичної культури» та «Захисту України», які необхідно враховувати під час проведення експертизи; особливості навчальних та модельних програм із «Фізичної культури» та «Захисту України».	0.25	0.42	0.33	1
18	Цифрове суспільство та трансформація освіти. Використання електронних освітніх ресурсів. Інтерактивне та активне навчання здобувачів освіти. Безпека в цифровому суспільстві та освітньому середовищі. Основні види електронних освітніх ресурсів та відмінність між PDF-версією паперового підручника та електронним	0.25	0.42	0.33	1

	підручником. Приклади інтерактивних та активних методів навчання.				
19	Основні вимоги до надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам навчальних видань з психології та педагогіки. Особливості змісту корекційних, корекційно-розвиткових, розвиткових, психокорекційних, просвітницьких програм; принципами, основними методичними вимогами до здійснення їх комплексної експертизи.	0.25	0.42	0.33	1
20	Тема 20 Основні вимоги до надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам навчальних видань з позашкільної освіти. Особливості змісту, структури навчальних програм та навчальної літератури з позашкільної освіти; принципами, основними методичними вимогами до здійснення їх комплексної експертизи.	0.25	0.42	0.33	1
21	Тема 21 Навчальна література для здобувачів освіти із особливими освітніми потребами, їх експертиза. Особливості навчальної літератури для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема з принципами «спрощеної мови», застосуванням білінгвального підходу в навчальній літературі для осіб з порушеннями слуху, особливостями адаптації навчального матеріалу для осіб із порушеннями зору.	0.25	0.42	0.33	1
	Усього годин	7,5	12,5	10	30

Підсумковий контроль. Тестові завдання.

Слухачі опановують теми Програми (відеолекції та запропоновані додаткові матеріали) Модуля 1 (*обов'язковий*) і окремі теми Модуля 2 (*вибірково-обов'язковий*) відповідно до обраного під час реєстрації напрямку експертної діяльності (складника/рівня освіти, освітньої галузі). Наприкінці кожної теми та опанування усього курсу передбачено виконання слухачем тестових завдань та питань. Також передбачено виконання практичної роботи: написання експертного висновку на фрагмент проєкту навчального видання – підручника чи навчального посібника (відповідно до поданих критеріїв). Позитивний результат виконання тестових завдань та питань та обґрунтований експертний висновок є підставою для надання сертифікату.

Основні цілі підсумкового контролю:

1. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників – членів предметних (галузевих) експертних комісій та експертних груп.
2. Поглиблення знань щодо здійснення якісної та ефективної експертизи навчальних видань.
4. Надання переліку рекомендованої літератури для самостійної роботи.

Самостійна робота слухача

Організація самостійної роботи слухача.

Самостійна робота слухачів – один з основних засобів оволодіння освітнім матеріалом у час, вільний від аудиторних занять.

Головною метою самостійної роботи є закріплення, розширення та поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, умінь та навичок, а також самостійне вивчення та засвоєння нового матеріалу під керівництвом викладача, куратора-тьютора, але без його участі.

Питання, які виникають у слухачів стосовно виконання запланованих завдань, вирішують на консультаціях, які проводять згідно з затвердженими графіками.

Самостійна робота слухачів над темою «Школа експертів освітнього контенту» містить такі форми роботи:

самостійна робота з науковими літературними джерелами з метою кращого засвоєння програмного матеріалу після навчального заняття;

підготовка вибіркового дослідницького завдання на базі критичного огляду наукових публікацій;

розробка пропозицій щодо вирішення актуальних проблем або прогнозів за обраною тематикою;

презентація результатів виконання вибіркового дослідницького завдання на практичних заняттях;

систематизація вивченого матеріалу.

Індивідуально-консультаційна робота

Індивідуально-консультаційна робота є формою організації навчальної роботи викладача зі слухачами, яка проводиться з метою посилення мотивації слухачів до пізнавальної діяльності та розвитку їх індивідуальних здібностей.

Індивідуально-консультаційну роботу проводять у формі індивідуальних занять, консультацій, супервізій, перевірки виконання індивідуальних завдань, що винесені на поточний контроль за графіком індивідуально-консультаційної роботи викладачів на дистанційному етапі навчання.

Рекомендовані джерела

1. Закон України Про освіту. № 2145-VIII від 05.09.2017 р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Наказ МОН від 20.07.2020 № 931 «Про затвердження Порядку надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам» зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2020 року за № 1119/35402
3. Наказ МОН від 20.09.2022 № 845 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми»
4. Наказ МОН від 16.06.2020 № 802 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Розвивальні програми»
5. Наказ МОН від 02.08.2019 № 1052 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Корекційно-розвиткові програми»
6. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>.
7. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
10. Нова українська школа. – URL.: <http://mon.gov.ua>
11. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.
12. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року: постанова Кабінету Міністрів України від 04 листопада

2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text>

13. Методичні рекомендації «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України» (Схвалено Вченою Радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» 27 січня 2021 року Протокол №1)

14. Бібік Н. М. Компетенції і компетентності у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1–4.

15. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. 2011. № 3. С. 10–14.

16. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-орієнтовані завдання з географії URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/vishnikina_l._p._-dibrova_i._o._competence-oriented_tasks_in_geography.pdf

17. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій. Зарубіжна література. 2006. №27. С. 16-28.

18. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Гессен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.

19. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.;

20. Емоційний інтелект і його розвиток [Електронний ресурс] // Портал про здоров'я – Режим доступу до ресурсу: <https://ukrhealth.net/emocijnij-intelekt-i-jogo-rozvitok/>.

21. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. Кол. авторів: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та інші; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с. 7.

22. Інноваційні технології в розвитку наукової думки сьогодення: теоретико-практичний аналіз та науково-методичні коментарі: [колективна монографія] / [Л. Василевич, М. Василевич, М. Астаф'єва, Д. Бодненко, С. Семеняка, Р. Дереновський, О. Заболотна, О. Євсюков, М. Кляп, М. Кляп, А. Моца, І. Накашидзе, Н. Ястремська]. – Кіровоград : «Поліграфія», 2015. 560 с.

23. Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти. Методичний посібник. – К.: ВГО «Коаліція», 2014. – 40 с

24. Концепція навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок. Авт.-упоряд. Марі-Ноель Бело. — К.: Генеза, 2005. — 80 с.

25. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка): навчально-методичний посібник / укл. О. В. Гаяш – Ужгород, – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. – 255 с.

26. Кравченко Г. Ю. Інклюзивна освіта / Г. Ю. Кравченко, Г.О. Сіліна. – Х. «Ранок», 2014. – 144 с.

27. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: [практ. посіб.] / Лорман Т., Деппелер Д., Харві Д.; [пер. з англ. Т. Клекота]. – К. : – СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296

28. Малишевська І. А. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти: Монографія. І. І. Демченко, В. А. Білан, І. А. Малишевська [та ін.]. Умань: «ВІЗАВІ», 2018, Т. 1. С. 114–137.

29. Мірошник С. І. Завдання асоціативного характеру як спосіб розвитку творчої діяльності старшокласника (у процесі вивчення української літератури). URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8502/97>

30. Методичний путівник Нової української школи: мовно-літературна освітня галузь: збірник науково-практичних матеріалів. Т. Байдаченко, С. Гарна, О. Головіна, Т. Попова, І. Ціко, І. Шингоф, В. Щербатюк та ін.; за заг. Ред. І. Ціка. Краматорськ: Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. 215 с.

31. Методичні рекомендації щодо підготовки та друку навчальних посібників і підручників для дітей з порушеннями зору / Є. П. Синьова, С. В. Федоренко, К. О. Глущенко, Г. П. Серпутько; за ред. С. В. Федоренко – К., 2014.

32. Мовно-літературна освіта корінних народів і національних меншин України: Стан та перспективи/ за наук. ред. Н. І. Богданець-Білоskalенко, Інститут педагогіки НАПН України, Київ «Педагогічна думка», - 2021-74 с.

33. Навчання української мови та мов національних меншин учнів закладів загальної середньої освіти в контексті компетентнісного підходу (упор. Бакуліна Н.В., Снегірьова В.В./за наук. ред. Н.І. Богданець-Білоskalенко, Інститут педагогіки НАПН України, Київ «Педагогічна думка», - 2021-100 с.

34. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. — К.: А.С.К., 2001. — 256 с.

35. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: метод. посіб. К.: А.П.Н.; 2002, - 136 с.

36. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

37. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого учня: посіб. К.: Педагогічна думка, 2014. – 176 с.

38. Семанюк Р. С. Формування предметних компетентностей учнів на уроках зарубіжної літератури. URL: <http://www.kosiv-lyceum.edu.ua/Files/downloads/Формування%20предметних%20компетентностей%20учнів%20на%20уроках%20зарубіжної%20літератури.pdf>.

39. Синьова Є. П. Рельєфно-крапкове письмо сліпих. Шрифт Л. Брайля: навч. посібн. - К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 109 с.

40. Синьова Є. П. Тифлопедагогіка: (підручник. Гриф МОН) / Є. П. Синьова, С. В. Федоренко. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 325 с.

41. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 238 с.

42. Олігофренопедагогіка: підручник / В. М. Синьов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Частина II: Навчання і виховання дітей. – 224 с.
43. ЮНІСЕФ. Глобальна оцінка програм освіти в області життєвих навичок. Підсумковий звіт. 2012 р. // <http://www.unicef.org/evaluation/files/USA-2012-011-1_GLSEE.pdf>; 2013.